Стручни критички осврт

Татјана Грујић, *Појмовне метафоре засноване на изворном домену МАШИНЕ у енглеском и српском језику*. Докторска дисертација. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2018, 12 ненумерисаних предстрана + 372 стр. (основни текст на штампаним странама 1–352; литература од стр. 353, биографија на стр. 368). Менторка др Катарина Расулић; комисија за преглед и оцену: К. Расулић, Д. Кликовац, М. Мишковић-Луковић. Отворени приступ: НаРДуС.

I Предмет, грађа и мерило

Дисертација узима за предмет метафоричку концептуализацију која извире из једног изворног домена — МАШИНЕ — и прати је напоредо у енглеском и српском језику. Оквир је теорија појмовне метафоре (Лејкоф и Џонсон, Кевечеш), допуњена критичком анализом метафоре (Чартерис-Блек, Гоутли). Грађа су проширења значења лексема које у основном значењу означавају машине, њихове делове, рад и пожељан начин рада: у енглеском machine, machinery, mechanism, lever(age), apparatus, cog, operate, function, efficiently; у српском машина, машинерија, механизам, полуга, апарат, зупчаник, шраф, функционисати, ефикасно. Извори су Британски национални корпус (BNC), Корпус савременог америчког енглеског (COCA, само за лексему machine) и Корпус савременог српског језика 2013 Математичког факултета (КССЈ). Из полазног скупа од 57669 (енглески) и 20777 (српски) примера, поступком за препознавање метафоре (MIP; Pragglejaz Group 2007) издвојено је 11460 односно 5890 метафоричних примера, а налази су представљени с 1408 нумерисаних илустрација и 92 сумарне табеле.

Пре свега осталог ваља изрећи мерило, изричито и без изузетка. Рукопис је предат почетком марта 2018 (Комисија за преглед и оцену образована је 07.03.2018, а реферат носи датум 07.05.2018); најновије цитиране јединице су из 2017. Рад се стога овде мери искључиво према литератури, стандардима, прописима и знању који су постојали и били доступни пре тог тренутка. Ништа настало касније није мерило. То правило важи и за списак литературе овог осврта: свака његова јединица објављена је пре рока, изузев саме дисертације и реферата комисије (који се наводе као предмет и грађа осврта).

Наводи из дисертације преносе се дословно, у наводницима, у писму рада (ћирилица, а енглески примери латиницом), с бројем штампане стране у загради; цео текст рада и реферат комисије читани су из отвореног репозиторијума (НаРДуС). Још једну ствар треба рећи на почетку, јер одређује како се одмерава цео

методолошки слој рада: анализа је изричито квалитативна и, по речима саме ауторке, „оно није предвиђало никакву квантификацију резултата“ (стр. 45). Строга мерила која важе за квантитативан налаз не смеју се, дакле, на овај рад применити механички; али то га не ослобађа захтева да оно што тврди буде тачно, доследно спроведено и проверљиво из наведене грађе. Ту где су се тврдње могле сравнити с изворима, у највећем делу су се показале тачним — и та поузданост фактографске основе је оно што уопште омогућава да се о раду расправља овако подробно.

Најзад, једна формална околност коју ваља забележити већ овде: на страници рада предвиђеној за податке о комисији и датуму одбране (PDF, стр. 4) чланови комисије и датум одбране нису уписани, иако их Упутство Универзитета у Београду о облику и садржају докторске дисертације (2016, т. 2 и т. 4) наводи као обавезне елементе, уз изричиту допуштеност накнадног уписа датума. Реч је о пропусту при коричењу, не о садржинском недостатку.

II Шта рад доноси

Осврт је дужан да почне оним што дисертација јесте, јер је то и највећи део онога што она вреди.

Прво и најважније, рад доноси целовиту, напоредну мапу једног изворног домена у два језика. Корпусном анализом „одоздо навише“ утврђено је да домен МАШИНЕ у оба језика структурира истих осам циљних домена — ДРЖАВА, ДРУШТВО, ОРГАНИЗАЦИЈА, ПРИВРЕДА, ЧОВЕК, ПРЕБИВАЛИШТЕ, ЖИВОТИЊА и ПРИРОДА — при чему је „опсег метафоре МАШИНЕ потпуно исти у оба језика“ (стр. 327), а разлике се „махом заустављале на нивоу реализације“ (стр. 320). То је велик и уредно изведен дескриптивни резултат, а један од тих домена — ПРЕБИВАЛИШТЕ — рад издваја као грађу коју ранија испитивања метафоре МАШИНЕ нису описала: „утврђено је да се метафором МАШИНЕ структурира и један циљни домен који није идентификован у ранијим истраживањима“ (стр. 297). Домене ЧОВЕК, ЖИВОТИЊА и ПРИРОДА рад притом осамостаљује унутар јединственог Кевечешовог домена ПОГЛЕД НА СВЕТ, коме сва три, по сопственој синтези рада, одговарају (стр. 319).

Друго, рад не остаје на попису пресликавања него их семантички разврстава по изворним појмовима, показујући да „концептуализација заснована на различитим елементима изворног домена није истоветна“ (стр. 153): машина осветљава рад комбиновањем покретних и непокретних делова, механизам непрекидност процеса, машинерија сложеност склопа, полуга инструментално дејство силе, апарат сложен али невидљив рад чија је намена у првом плану. Тај аналитички слој — образложење зашто различити елементи истог изворног домена осветљавају различите аспекте

истог циљног домена — јесте прави допринос, а не пуко набрајање, и најразвијенији је у поглављу о домену ЧОВЕК (стр. 293–296) и у синтетичким пасусима појединих одељака.

Треће, рад теоријски објашњава порекло метафоре, повезујући је с метонимијском заснованошћу: „сматрамо да је прихватљиво објашњење постојања метафоре МАШИНЕ – метонимијска заснованост“ (стр. 251), уз запажање да људски и машински рад припадају истој категорији производње. Уз то стоји и танано, из саме грађе изведено запажање о сувишној употреби лексеме, уведено речима „Да је именица механизам заправо сувишна у оваквим“ (стр. 273), поткрепљено морфосинтаксичким доказом, а не постулирано.

Четврто, рад је методолошки поштен на начин који вреди истаћи. Он изричито признаје изостанак квантификације као ограничење — „Сматрамо да се у томе огледа и једно од ограничења овог рада“ (стр. 320) — и не изједначава корпус с језиком: „налази ове анализе ограничени су на језичку грађу до које се дошло претрагом електронских корпуса“ (стр. 320), а изостанак корпусне потврде тумачи опрезно, као „изостанак конкретних потврда пресликавања на нижем нивоу пре последица избора језичке грађе“ (стр. 122). Дисциплина извора уписана је у сам поступак: „језичка грађа неће бити допуњавана ни наменски смишљеним примерима заснованим на интуицији“ (стр. 81), а примери код којих циљни домен није било могуће поуздано утврдити „искључени су из анализе“ (стр. 49). Допунска, асиметрична грађа прозирно је обележена: „Напомињемо да су такви примери доследно обележени, док уз оне преузете из друга два корпуса није навођен извор“ (стр. 45) — висок степен транспарентности за квалитативан рад.

Пето, избор грађе није произвољан него утемељен: „Ми смо избор његових представника извршили служећи се смерницама добијеним ранијим истраживањима“ (стр. 45), уз изричите критеријуме одабира лексема, „при чему смо водили рачуна да одаберемо машине различитог степена сложености“ (стр. 54). Приказ супарничких модела метафоре није пуко набрајање него поштена синтеза с оценом да, „упркос међусобним разликама, описани модели анализе метафоре не морају бити међусобно искључиви“ (стр. 21), а кључни радни појам је прецизно одређен: „Под мултивалентношћу подразумева се способност једног изворног домена да служи за концептуализацију и структурирање различитих циљних домена“ (стр. 2).

Најзад, треба поштено рећи и оно што надилази појединачне вредности: где год су се тврдње рада о туђим изворима и о сопственој грађи могле сравнити, у највећем делу су се показале тачним — приписивања темељних појмова, пренети примери и распоред налаза по доменима држе. Та поузданост није споредна околност, него је основа на којој критичке примедбе које следе уопште имају смисла.

III Циљеви, хипотезе и метод (корпуси, поступак MIP, разврставање)

Циљеви су постављени јасно (утврдити који се домени концептуализују помоћу МАШИНЕ и како су лексички реализовани у сваком језику; утврдити поклапања и разлике; утврдити шта таква концептуализација истиче а шта скрива), а пет хипотеза изведено је, изричито, из ранијих испитивања: „У овом истраживању смо, на основу ранијих испитивања метафоре МАШИНЕ у енглеском и српском језику“ (стр. 4), и у закључку проглашено потврђеним — „полазне хипотезе потврдиле су се током анализе“ (стр. 320). Овде је прва методолошка примедба, и она не погађа налазе него доказну снагу њиховог исказивања: хипотезе су формулисане степенски („у значајној мери“, „велики степен сличности“) и потврђене квалитативно, без задатог прага или мере, па је потврда — која је уз то изведена из ранијих сопствених налаза — тешко оповргљива. Ублажава је то што су хипотезе радне претпоставке чија је сврха да усмере квалитативно испитивање и чија провера почива на исцрпном попису потврђених и непотврђених пресликавања (Табеле 89–92); оповргли би их потпуно одсуство проширења, различит спектар домена или различита основна пресликавања. Замерка стога стоји као позив да одреднице попут степена сличности добију изричито мерило, а не као тврдња да хипотезе нису проверене.

Поступак је описан отворено: „применом МИП процедуре издвојени су они за које се утврдило да садрже метафоричну употребу“ (стр. 48), а потом „за сваки пример преузет из корпуса било је потребно утврдити циљни домен“ (стр. 49). Оба кључна корака — издвајање метафоричних примера и приписивање циљног домена — спровео је, по свему судећи, један истраживач, без другог оцењивача, мере међуоцењивачког слагања и документованог протокола кодирања. Изворни опис MIP-а то узима као важну ставку извештавања: контролна табела у Pragglejaz Group (2007, Табела 1) тражи да се наведу број и идентитет оцењивача, број пролаза и поузданост међу оцењивачима. Стога се тачни бројеви издвојених примера (11460/5890) и гранична приписивања метафоричности и домена не могу независно и тачно поновити. Тежину те замерке ваља, међутим, поштено одмерити троструко. Прво, исти изворни поступак изричито допушта и рад једног аналитичара, наводећи да „an individual metaphor scholar may wish to identify metaphorically used words in some discourse, and not be particularly concerned if his or her judgments match those of other possible analysts“ (Pragglejaz Group 2007). Друго, MIP је објављена и експлицитна процедура, лексеме и корпуси су наведени, а свака одлука везана је за нумерисан корпусни пример који читалац може проверити, што омогућава оквирну реплику. Треће, рад не износи ниједан квантитативни закључак који би на тим

бројевима почивао — прагови поузданости какве дају Krippendorff (2004) и Artstein & Poesio (2008) мере су које обавезују квантитативан налаз, а овај то по замисли није. Замерка, дакле, погађа поновљивост цифара, не одрживост налаза.

Основно значење утврђено је речником, али не оним који изворни поступак препоручује. Рад доследно наводи и једно и друго: „За енглески језик група Pragglejaz препоручује MacMillan English Dictionary for Advanced Language Learners“ и „За енглески језик консултован је Oxford English Dictionary (OED)“ (стр. 43), а замена није изричито образложена. Pragglejaz Group (2007) као речник за утврђивање основних значења користи Macmillan, корпусно заснован речник, и препоручује велике електронске корпусе и корпусно засноване речнике; OED је, насупрот томе, историјски уређен. Пошто рад међу обележја основног значења убраја и то да је оно „конкретнија, повезана са телесним активностима, јаснија и старија, мада не нужно и најфреквентнија“ (стр. 43), избор историјског речника у начелу би могао да фаворизује старија значења. Практични домет је, међутим, мали: анализиране лексеме имају недвосмислено конкретно, предметно-телесно основно значење које се и по осталим критеријумима поуздано препознаје без обзира на речник, а OED је најисцрпнији референтни речник енглеског. Остаје тачно да речник за основна значења колоката није изричито наведен. Реч је, дакле, о захтеву да се избор образложи, а не о показаној пристрасности.

Две примедбе тичу се грађе. Прва: корпуси двају језика нису потпуно упоредиви. „Разлог за коначну диспропорцију у броју примера који су анализирани у два језика лежи искључиво у томе што је лексема machine посматрана и у оквиру корпуса COCA“ (стр. 44), а KCCJ „не садржи транскрипције усменог говора, већ само новинске, књижевне, административне и научне текстове“ (стр. 44). Пошто је COCA додата само за једну лексему и само на енглеској страни, а BNC садржи говорни регистар који српски корпус нема, контрастивне оцене о (већој) продуктивности лексеме machine и налази „само у енглеском“ за ту лексему захтевају опрез. Писаним стандардом упоредивости контрастивних корпуса двају језика овај осврт не располаже, па се замерка води као аргумент из саме грађе; општу подлогу даје Biber (1993), који репрезентативност везује за претходно одређење циљне популације („Any selection of texts is a sample“). У прилог раду иде да су основни корпуси упоредиви по обиму, да је допуна COCA-ом прозирно обележена и да се српски корпус, „иако бројчано знатно мањи“ (стр. 44), за ту исту лексему „показао се као далеко издашнији у погледу метафоричких пресликавања заснованих на изворном домену МАШИНЕ“ (стр. 45) — што говори против пуке артефакције обимом. Друга примедба: у раду који се одриче квантификације учестало стоје оцене учесталости без иједног броја (нпр. „метафора ДРЖАВА ЈЕ МАШИНА се у бројним примерима“, стр. 84). Такви изрази функционишу као оквирне оцене заступљености ради

прегледности, не носе ниједан закључак и ослоњени су на обим и разноврсност пресликавања у Табелама 89–92; али би их — доследности ради — требало или поткрепити сировим бројем или изричито обележити као оквирне.

Свођење броја примера за маргиналне лексеме описано је, али без правила избора: тај број је „редукован на по 300“ (стр. 48) за cog, operate, function, efficiently, односно зупчаник, шраф, функционисати, ефикасно, без навода како је тих 300 изабрано, па тај корак није тачно поновљив. Ублажава га то што је одлука о свођењу изричито образложена документованим прелиминарним налазом да претрага тих лексема „није нам открила ни једну реализацију појмовног пресликавања коју већ нисмо уочили испитујући“ основне лексеме (стр. 47), и што лексеме нису изостављене него задржане као допунска потврда. Најзад, ниво општости на коме се пресликавање издваја као засебно није формализован правилом — иста појава час се даје на нивоу домена, час на нивоу радње — па су апсолутан број потврђених метафора и његова међујезичка упоредивост осетљиви на изабрану гранулацију; наткровна пресликавања се, међутим, доследно именују, а сегментација прати грађу, док носећи налази не почивају на броју метафора.

IV Теоријски оквир: приписивања, појмови и термини

Теоријско поглавље добро је укотвљено у канон области и, где се могло проверити, приписивања су тачна. Кључни термин је исправно везан за извор: „наше истраживање испитује мултивалентност“ (стр. 25) употребљена је у значењу које управо тако одређује Гоутли (један изворни домен структурира више циљних), а не у обрнутом смислу. Терминологију рад изричито усклађује с домаћим узором (Расулић и Кликовац 2014) и коректно приписује преводе, нпр. „(Kövecses 2010: 23, превод преузет из Кликовац 2004: 17)“ (стр. 24).

Замерке овом слоју су апаратске и не дирају теоријску подлогу, али их ваља навести. Дословни навод приписан Ланакеру дат је без броја стране и везан за погрешно дело: формулација да је практична примена „важан емпиријски тест за овај теоретски оквир“ (стр. 3) одговара Ланакеровом раду о когнитивној граматици као основи наставе језика (2008), који није у списку литературе, а не делу *Cognitive Grammar: A Basic Introduction* (2008) које јесте наведено; садржај је аутентично Ланакеров, али упут на извор треба исправити и допунити страном. Уз пример беса као течности у садржатељу (стр. 22) двострука упута „Kövecses 1991; 2000“ делом промашује, јер тај пример припада делу *Metaphor and Emotion* (2000), док је рад из 1991. посвећен срећи. Анализа метафоре РАСПРАВА ЈЕ ГРАЂЕВИНА тачно је приписана Кевечешу по садржају, али је број стране погрешан (наведено 93, налази се на 81 у Kövecses 2010). Уз пример о љутњи као машини (стр. 62–63) година у наредној загради погрешно је наведена („Kövecses 2010: 21“ уместо 2000: 21), а сам пример пренет је с „me“ уместо изворног „him“; садржај је, међутим, веродостојно

осигуран претходном ознаком „Ибид: 21“. Одређење MIPVU као верзије „у различитим стиловима и регистрима“ (стр. 43) тачно је, али непотпуно — изоставља главну новину тог поступка (обухват додатних типова метафоре и поуздано обележавање) — па би, пошто рад опсег метафоре испитује квалитативно, кратко образложење избора MIP-а уместо MIPVU било корисно. Све су то ситне непрецизности упута уз садржински тачна приписивања.

V Изворни домен МАШИНЕ: речнички описи и претходна истраживања

Одређење појмова изворног домена изведено је из референтних речника (OED за енглески, РСАНУ и РМС за српски), а избор пет прототипичних представника праћен је изричитим критеријумима (начин рада, видљивост, степен сложености). Преглед претходних испитивања поштено оцењује њихово стање — она су „најчешће кратки, расути су по бројним когнитивнолингвистичким“ радовима (стр. 62) — и уредно синтетише енглеске и српске изворе, што испуњава једну од тачака доприноса из реферата.

Преузете табеле приписане су изворнику: Табела 3 „преузет је из Грујић (2014: 205)“, што је узоран поступак; уз Табелу 4 („преузето из Грујић 2014“) изостао је, међутим, број стране који је уз Табелу 3 уредно дат, па га доследности ради треба додати. Историјски оквир идеолошког разматрања потпире се извором којег нема у списку литературе: тврдња да концептуализација државе као машине „постаје популарна од краја седамнаестог века (Мауг 1986)“ (стр. 156) ослања се на дело које у литератури изостаје, па се позив не може проверити; јединицу треба допунити. Реч је о културно-историјском оквиру, не о самој корпусној анализи. Најзад, у прегледном пасусу на стр. 63–64 изворни домени (БИЉКЕ, ГРАЂЕВИНЕ, МАШИНЕ, ЉУДСКО ТЕЛО) омашком су названи циљним доменима, што у раду из когнитивне семантике не би требало да се јави; непосредно следећа реченица (стр. 64) ту релацију исправно поставља (изворни домени су они помоћу којих се поимају апстрактни системи), а рад иначе доследно разликује изворно и циљно, па је реч о изолованом лапсусу, не о појмовној забуни. У истом пасусу исти изворни домен именован је двама блиским синонимима (ГРАЂЕВИНЕ, ЗГРАДЕ), што би терминолошке доследности ради требало усталити.

VI Резултати: циљни домени, пресликавања и контрастивни налази

Централно поглавље носи највећи део вредности рада и највећи део формалних замерки, па их ваља одмерити заједно. Носећи налаз — истоветан спектар осам циљних домена у оба језика, подударност на нивоу пресликавања и разлике

претежно на нивоу реализација — добро је утемељен и исцрпно табеларно приказан. Уз то стоји и коректна ограда да истоветност опсега не значи фреквенцијску једнакост: разлике теку у оба смера, па су „Пресликавања у оквиру метафоре ДРЖАВА ЈЕ МЕХАНИЗАМ била су далеко обимнија у српском него у енглеском језику“ (стр. 328). Ауторка притом не изједначава одсуство корпусне потврде с одсуством у језику и ту опрезност изричито уписује у рад.

Замерке су двојаке. Прва врста су контрастивни судови о посведочености само у једном језику, који су осетљиви на асиметрију грађе (COCA само за machine, различит регистарски састав корпусâ); њих би, доследности ради, требало уз сваки такав налаз изричито ограђивати, што рад чини на начелном нивоу, али не свуда.

Друга и озбиљнија врста су стварне унутрашње неусаглашености текста и сумарних табела, које заслужују исправку иако су локалне и не мењају контрастивни налаз домена у целини. Најизразитије су ове: текст на стр. 141 уводи пресликавање ОСВАЈАЊЕ ВЛАСТИ ЈЕ ПРЕУЗИМАЊЕ ПОЛУГА тврдњом да из концептуализације вршења власти „логично произилази метафора ОСВАЈАЊЕ ВЛАСТИ ЈЕ ПРЕУЗИМАЊЕ ПОЛУГА“ (стр. 141), даје три енглеска примера и каже „Слично као у енглеском, у оваквој концептуализацији освајање власти“ (стр. 141), док сумар на стр. 143 то исто пресликавање води као „потврђена су само у српском“ (стр. 143); неусаглашеност треба разрешити. У Табели 41 ред „друштво у целини“ за српски у колони апарат носи ознаку присутности, што се коси с изричитом тврдњом текста да метафоре ДРУШТВО ЈЕ АПАРАТ није било ни у једном језику. Пресликавање ДЕЛОТВОРНО ВРШЕЊЕ ВЛАСТИ ЈЕ ЕФИКАСАН РАД АПАРАТА у Табели 23 поткрепљено је једино примером о неделотворном апарату, па назив (позитиван пол) не одговара својој јединој потврди. У поглављу о организацији тврдња да се у српском криминална организација поима као машинерија (стр. 215) нема нумерисани пример (сви наведени су спортски) и противречи сопственој Табели 57. Најзад, сумарни пасус у закључку за пар lever/полуга наводи потпуно поклапање у домену ЖИВОТИЊА, док и припадајућа табела и детаљна анализа тачно показују да се тело животиње као полуга поима само у енглеском — реч је о лапсусу пренетом с најближег пара machinery/машинерија, где поклапање заиста постоји.

Уз то иду формалне мане референтног апарата поглавља: наслови трију табела погрешно наводе прототип (Табела 53 каже „на машини“ уместо механизму, Табела 65 „на полузи“ уместо апарату, Табела 79 „на полузи“ уместо апарату), што садржина табела недвосмислено разрешава; исто пресликавање понегде је различито именовано у тексту, табели и резимеу (нпр. ФУНКЦИЈА ПРИВРЕДЕ ЈЕ НАМЕНА МАШИНЕ наспрам РЕЗУЛТАТ ПРИВРЕДНЕ АКТИВНОСТИ ЈЕ ПРОИЗВОД РАДА МАШИНЕ; МИНИСТАРСТВО ЈЕ МАШИНА наспрам МИНИСТАРСТВО ЈЕ МАШИНЕРИЈА), што отежава прецизно упоређивање пописâ; поједини искази наводе се под више бројева примера (јер исти исказ инстанцира више пресликавања

или садржи више изворних лексема), па укупна нумерација броји појављивања, а не различите корпусне потврде. Ниједна од тих мана не мења налаз, али све заслужују уједначавање и прекнумерисање (в. и одељак IX о двострукој Табели 91 и прескоченој Табели 32).

Најзад, поједина пресликавања почивају на једном корпусном исказу по језику (нпр. СУДСКИ ПОСТУПАК ЈЕ МАШИНА, где је потврда речничка дефиниција, а не спонтани дискурс), што ослабљује доказну снагу баш тих пресликавања; тврдња о систематичности изводи се, међутим, на нивоу целине система (доследна мрежа пресликавања кроз осам домена и пет изворних елемената), а не сваког појединачног пресликавања, па такве случајеве ваља изричито обележити као појединачне потврде, без последица по носећи налаз. Насупрот томе, поглавље обилује местима зреле анализе: одсуство метафоре ДРЖАВА ЈЕ ПОЛУГА није само констатовано него семантички образложено; конвенционалност метафоре изводи се из уочене закономерности у грађи, а не тврди паушално; а истраживачко поштење према неуредној грађи показује се тамо где ауторка отворено бележи мешање изворних елемената уместо да га заглади.

VII Критичка анализа метафоре и идеолошки закључци

Надоградња дводоменског модела критичком анализом метафоре (Чартерис-Блек, Гоутли) један је од декларисаних доприноса рада и изведена је доследно: у свим доменима осветљава се рад и његова ефикасност и непрекидност, а човек и облици његовог удруживања се овом метафором редукују, дехуманизују и деперсонализују. Рефлексивно је образложено и зашто је та надоградња потребна — рад је „критичку анализу метафоре употребили као драгоцен алат који нам је омогућио да се усредсредимо на идеолошку потку метафоре МАШИНЕ“ (стр. 352) — а поједина идеолошка читања добро су поткрепљена грађом и изворима, нпр. анализа домена ПРЕБИВАЛИШТЕ, у којој „град је постао ентитет који обликује човека“ (стр. 302), уз ослонац на Ле Корбизјеа и Хилијера.

Замерка овом слоју је једна и начелна: тамо где идеолошки закључак прелази с језичке посведочености на тврдњу о друштвеној стварности, о уверењима говорника или о „погледу на свет“, он надилази оно што корпусна грађа непосредно показује. То се види на три начина. Прво, поједини закључци почивају више на теоријском извору него на примерима самог одељка — идеолошки суд о инфериорном статусу вредности, које „имају инфериоран статус у односу на ефикасност“ (стр. 156), за домен ДРЖАВА снажније се ослања на друштвену теорију (Рингмар) него на институционалне примере тог одељка. Друго, део закључака изведен је из одсуства пресликавања: „метафором МАШИНЕ појединац не само пасивизира“ (стр. 330) „већ и сасвим маргинализује“ (стр. 330), а појединац у вршењу власти „потпуно је невидљив, како нам сведоче корпуси оба језика“ (стр. 345) — што је у критичкој

анализи метафоре легитиман поступак (метафора скрива оно што не пресликава), али категоричне формулације на ограниченом корпусу ваља ограничити на грађу, како ауторка и сама упозорава. Треће, идеолошки суд местимично се уопштава с корпусне употребе на цео цивилизацијски оквир, у коме „ентитет се сматра простим збиром својих саставних делова“ (стр. 322); корпус, међутим, мери употребу, не уверења, а контекст појединачних примера (жанр, извор, говорник) при таквим судовима углавном се не тематизује. У истом реду је и повремено приписивање намере говорнику и то што у деловима с идеолошким закључком негирани или поредбени примери (нпр. „But nature isn’t an intricately wrought machine.“, стр. 309) нису прокоментарисани — што у теорији појмовне метафоре не поништава метафоричност, али може прецизно на том месту преценити прихваћеност метафоре.

Ниједна од тих замерки не руши идеолошки налаз, који је по природи интерпретативан и изричито уоквирен модалношћу („сматрамо“); све оне траже да се идеолошки судови доследно читају као тумачење у оквиру критичке анализе метафоре, а не као емпиријски доказане тврдње о ставовима говорника. Booth, Colomb & Williams (2008) такав однос тврдње, разлога и доказа постављају као мерило добре аргументације, али писаног правила које би то налагало нема, па се замерка води као логички аргумент из грађе.

VIII Наводи, преводи и језик

Где преноси туђу грађу, рад је по правилу дослован и уредан: туђи примери преношени су с бројем стране, нпр. „примери преузети из Lakoff & Johnson 2003[1980]: 28“ (стр. 62), а преводи термина приписани извору (стр. 24). Енглески примери дати су уз текући српски превод и тумачење, без међуредног (морфемског) глосирања; то у контрастивном раду ове врсте није мана, будући да Лајпцишка правила глосирања не обавезују рад који не даје морфемске глосе.

Слабости овог слоја су лекторске и апаратске, ниске тежине, али их коначна редакција треба отклонити. У тексту постоји низ словних омашки које не мењају значење — на пример „истаживања“ и „Cognitive Metaphor Therory“ (стр. 14), назив метафоре „ОГРАНИЗАЦИЈА ЈЕ ФИЗИЧКА СТРУКТУРА“ (стр. 33), удвојено „контрола контрола“ (стр. 139), „поизводњу“ (стр. 226) — те недоследна имена страних аутора (Rosh/Rosch на стр. 10; „Cruise“ уместо Cruse на стр. 40; „Valezuela“ уместо Valenzuela на стр. 12; „Goatley“ уместо Goatly на стр. 30). Посебан случај је најцитиранији теоретичар, чије се презиме на неколико места исписује погрешним мешовитим обликом „Köveczes“ (мешавина ћирилице и латинице) уместо „Kövecses“, док је ћирилички облик „Кевечеш“ у текућем излагању легитимна српска транскрипција, не грешка. У дословном наводу из Силашки удвојен је везник — „најефектније оне метафоре које које“ (стр. 40) — што је очигледна омашка при

преношењу. Правопис српскога језика (Пешикан, Јерковић и Пижурица 2010) поставља норму пажљиве и доследне транскрипције енглеских имена, а Упутство Универзитета у Београду (2016, т. 1) тражи писање у складу с правописним нормама; отуд ове облике треба уједначити и исправити. Најзад, неколико реченица из теоријског дела понавља се у закључку готово дословно — „Људи као делови у машини постају заменљиви и самим тим мање вредни“ (стр. 347) јавља се и на стр. 41 — што нарушава сажетост, али не мења ниједан налаз.

IX Научни апарат

Апарат је у целини уредан: образац цитирања (аутор година: страна) доследан је кроз цео рад, страна се редовно наводи уз дословне наводе и парафразе, „Ibid.“ се употребљава исправно, посредно цитирање сведено је на једно место („наведено према Radden 2003“, стр. 48), а преузете табеле и примери доследно су приписани изворнику — што је у складу са захтевом Упутства Универзитета у Београду (2016, т. 1) да све табеле буду нумерисане и да се уз илустрацију која није изворни допринос аутора наведе извор. Од 157 библиографских јединица њих 153 стварно су у употреби.

Мане су формалне и ниске тежине, али их ваља исправити, тим пре што их поједине покрива изричит акт. Упутство Универзитета у Београду (2016, т. 6) прописује: „У попису литературе не сме бити радова који нису цитирани, ни оних на које се у раду не упућује.“ Тим мерилом стоје налази у оба смера: три дела цитирана су у тексту а изостала из литературе (Semino 2008, наспрам постојеће јединице Semino 2002; Noveck et al. 2001; Meyer 2002, наведен уз одређење појма корпуса на стр. 42, где постоји само Wodak & Meyer 2001), а четири јединице из литературе нигде се не цитирају (Filmore 1982, Musolff 2000, Wierzbicka 1996, Sinclair 1993). Уз то: дело Sinclaira наводи се у тексту с годином првог издања (1991), а у литератури с годином прештампавања (1993), што треба ускладити; иста монографија Gibbs (2006) унета је двапут; три поглавља у зборницима наведена су без распона страна (Carver 2008, Ringmar 2008, Langacker 2011), а једна јединица без заграда око године (Geeraerts 1989); наслови двају одељака не поклапају се између садржаја и текста (2.2.2 и 4.1), уз штампарску грешку „прочавању“ у садржају; наслов једне табеле стоји без размака („Табела1“, стр. 46); а писање презимена страних аутора недоследно је и местимично погрешно (мешано писмо у латиничним именима, облици Bowlde, Filmore, Verwaeke). Мрежни извори наведени су без датума приступа; будући да прописани стандард који би датум приступа безусловно налагао овде није утврђен, та се примедба води као препорука ради поновљивости и уједначености, а не као повреда правила. Стопа орфанских јединица (четири од 157) веома је ниска и говори у прилог укупној уредности апарата.

X Однос рада и реферата комисије

Реферат комисије оцењује да је истраживање „методолошки ваљано спроведено“, да су „Постављени циљеви истраживања успешно су остварени“ и да дисертација „завређује високу оцену“. Тај суд, у делу који се тиче обухвата, замисли и начина приказа, одговара стању у тексту: рад доноси целовиту напоредну мапу домена, семантичко разврставање изворних појмова и надоградњу критичком анализом метафоре.

Неколико оцена и података у реферату, међутим, стоји у благој напетости са стањем у тексту, и ту напетост ваља изрећи без пренаглашавања. Прво, реферат налазе описује као што „пружа валидну основу за уопштавање налаза“, што треба читати уз самопризнате ограде рада (изостанак квантификације, зависност од избора лексема и састава корпусâ, стр. 320) и уз асиметрију грађе. Друго, реферат наводи 1408 примера и „укључујући 92 сумарна табеларна приказа“, док нумерација примера у тексту досеже 1410 (уз то, исти искази понављају се под различитим бројевима), а број од 92 табеле нарушен је двоструком Табелом 91 у закључку и прескоченом Табелом 32 — реч је о бројању и нумерацији, без садржинског значаја, али вреди ускладити. Треће, реферат пресликавање ОСВАЈАЊЕ ВЛАСТИ ЈЕ ПРЕУЗИМАЊЕ ПОЛУГА наводи као забележено само у српском, док текст на стр. 141 уз то пресликавање даје и енглеске примере (в. одељак VI) — што је последица неусаглашености сумара и текста у самом раду, коју реферат преузима. Најзад, поновна употреба ауторкиних раније објављених радова (Грујић 2014; Грујић и Даниловић Јеремић 2017), уредно назначена на местима преузимања (стр. 71, 73), није мана него испуњење услова: Правилник о докторским студијама Универзитета у Београду (2016, чл. 34) објављен рад повезан с дисертацијом чини условом њене оцене, а реферат баш та два рада наводи као проистекла из дисертације.

XI Шта остаје

Кад се све сабере, добија се оцена коју вреди изрећи у једном комаду, без ублажавања и без претеривања.

Дисертација Татјане Грујић темељан је, самостално изведен и методолошки поштен квалитативни контрастивни рад који когнитивнолингвистичким проучавањима енглеског и српског језика доноси целовиту, напоредну мапу једног изворног домена: истоветан спектар осам циљних домена у оба језика, подударност на нивоу пресликавања и разлике претежно на нивоу реализација, семантичко разврставање пет изворних појмова по томе шта свака метафора осветљава, један циљни домен који ранија испитивања нису описала уз осамостаљење три домена унутар Кевечешовог домена ПОГЛЕД НА СВЕТ, и идеолошко читање у оквиру критичке

анализе метафоре. Рад доследно и отворено признаје своја ограничења, не изједначава корпус с језиком и прозирно обележава допунску грађу; тамо где су се тврдње могле сравнити с изворима, у највећем делу држе.

Слабости су, по оцени овог осврта, четвороструке и ниједна не погађа тезу, носеће резултате ни закључке. Прва је доказна снага онога што почива на бројању и на одсуству: тачни бројеви издвојених примера не могу се независно поновити без другог оцењивача, мере слагања и протокола кодирања, а део контрастивних и идеолошких закључака изведен је из одсуства корпусне потврде на грађи која није потпуно упоредива. Друга су стварне унутрашње неусаглашености текста и сумарних табела и формалне мане референтног апарата — појединачно наведене у одељку VI (неусаглашена пресликавања текста и сумара, погрешни наслови трију табела, двострука Табела 91 и прескочена Табела 32, неуједначено именовање истих пресликавања). Трећа је домет идеолошких закључака, који местимично надилазе оно што корпусна грађа непосредно показује и које ваља доследно изнети као интерпретацију. Четврта је научни апарат и језик: недостајуће и сувишне библиографске јединице, неусаглашена година код Sinclaira, двострука јединица Gibbs, недоследна транскрипција имена и низ лекторских омашки.

Изнад свега тога стоји једна правилност коју ваља именовати: где год се на другом месту у раду налази тачан податак или уредна ограда, спорно место је по правилу његово недоследно спроведено понављање — исправан контрастивни налаз стоји и у табели и у детаљној анализи када га сумарни пасус погреши; ограда о томе да одсуство потврде није одсуство у језику стоји у раду и онда када категоричне формулације на другим местима то забораве. Управо зато највећи део онога што треба поправити не тражи ново истраживање него доследно спровођење онога што је рад већ започео.

У евентуалном монографском издању или наставку истраживања најплодније би, по оцени овог осврта, било следеће. Прво, документовати корак утврђивања метафоричности и приписивања домена (протокол кодирања, а по могућству и други оцењивач с мером слагања) или тачне бројеве изричито изнети као неквантитативне, а уз сваки контрастивни налаз о посведочености само у једном језику доследно навести могући утицај асиметрије грађе. Друго, разрешити унутрашње противречности текста и табела и уједначити називе истих пресликавања кроз текст, табеле и резиме. Треће, прекнумерисати табеле (двострука 91, прескочена 32) и исправити погрешне наслове Табела 53, 65 и 79. Четврто, употпунити и уредити апарат (додати Semino 2008, Noveck et al. 2001, Meyer 2002 и Mayr 1986; ускладити годину код Sinclaira; уклонити двоструку јединицу Gibbs; увезати позивањем или уклонити четири орфанске јединице; додати распоне страна; уједначити писање и писмо имена) и извршити лекторску редакцију. Пето,

идеолошке генерализације разграничити од корпусних налаза и изричито их читати као тумачење у оквиру критичке анализе метафоре, уз коментарисање негираних примера тамо где носе идеолошки закључак.

Уз ту врсту редакције — која у највећем делу тражи доследно спровођење већ постигнутог — ова дисертација остаје вредан и употребљив допринос когнитивној семантици и контрастивној анализи енглеског и српског језика, чија би мапа домена и семантичко разврставање изворних појмова имали шта да кажу и стручном читаоцу изван уже теме.

Литература

Грујић, Татјана. 2018. *Појмовне метафоре засноване на изворном домену МАШИНЕ у енглеском и српском језику*. Докторска дисертација. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду. (НаРДуС.)

Реферат Комисије за преглед и оцену докторске дисертације Татјане Грујић. Филолошки факултет Универзитета у Београду, 07.05.2018.

Artstein, Ron & Massimo Poesio. 2008. Inter-Coder Agreement for Computational Linguistics. *Computational Linguistics* 34(4). 555–596.

Biber, Douglas. 1993. Representativeness in Corpus Design. *Literary and Linguistic Computing* 8(4). 243–257. DOI 10.1093/llc/8.4.243.

Booth, Wayne C., Gregory G. Colomb & Joseph M. Williams. 2008. *The Craft of Research*, 3. изд. Chicago: University of Chicago Press.

Krippendorff, Klaus. 2004. *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*, 2. изд. Thousand Oaks: Sage.

Pragglejaz Group. 2007. MIP: A Method for Identifying Metaphorically Used Words in Discourse. *Metaphor and Symbol* 22(1). 1–39. DOI 10.1080/10926480709336752.

Пешикан, Митар, Јован Јерковић & Мато Пижурица. 2010. *Правопис српскога језика* (измењено и допуњено издање). Нови Сад: Матица српска.

Универзитет у Београду. 2016а. *Правилник о докторским студијама на Универзитету у Београду*. Гласник Универзитета у Београду бр. 191, 24.05.2016.

Универзитет у Београду. 2016б. *Облик и садржај докторске дисертације* (Прилог 1 уз Правилник о докторским студијама). Гласник Универзитета у Београду бр. 191, 24.05.2016.